

OSMANLI İSTANBUL'UNDA DİLENCİLİK

ZEKİ TEKİN*

Osmanlıların dilencilik karşısındaki tutumları, fakir ve düşkünlere yardım etmeyi yücelten ama dilenmeyi de pek hoş karşılamayan İslamî anlayışa dayanmaktadır. Geliştirdikleri sistem içinde hiç kimsenin sıkıntıya düşmesine meydan vermeyecek bir yapı oluşturmaya çalışan Osmanlılar, vakıf sistemi ile imparatorluğun her tarafında yaygınlık kazandırdıkları imaretler, kervansaraylar ve hanlarda bu yardımları örgütlediler. Özellikle özürlü ve çalışamaz durumdaki çaresiz insanlara doğrudan devlet hazinesinden maaş bağlandığını biliyoruz. Osmanlı Arşivi'nde bulunan muhtacîn maaş defterlerinden bunu takip etmek mümkündür. Kanunî'nin Şehzade Camii Külliyesi'nde kör dilencilerin iskân ve iâşesi için tavhane (besievi) inşa etmesi ve bu kişilere sabah-akşam imarettten yemek verilmesi buna güzel bir örnektir.

Dilencilikle alakalı rastladığımız en erken tarihli belgeler XVI. yüzyıla aittir. Haslar kadısına gönderilen 3 Mayıs 1567 tarihli fermanında, surdışındaki mezarlık dilencilerinin şehirdekilerden ayrı olduklarına ve dilencilerin mezarlar arasında dolaşmalarındaki uygunsuzluğa işaret edilmektedir. Fermandaki ifadelerden, bu tarihten önce de dilenciler için bir düzenlemenin mevcut olduğunu anlıyoruz.

İstanbul Kadılığı'na 6 Temmuz 1568'de ve 13 Mart 1576'da gönderilen fermanlarda; yaşlı ve hasta olmayan, kazanmaya gücü yeten kişilerin

dilenmesine izin verilmemesi, kör, cariy ve köle olarak dilenenlerin engellenerek şehirden sürülmeleri ve dilenmeye uygun olanların isimlerinin kadılığa bildirilmesi istenmektedir. Aynı belgelerden; medreselilerin yalnızca tahsil zamanlarında cerre çıkabileceklerini, genç kadınların eski elbiseler giyerek dilencilik yaptıklarını, ayrıca dilencilere başbuğ tayin olunanların da dilenmeye hakkı olmayanlara para karşılığı dilenme izni verdiklerini öğrenmekteyiz. Bunlara ilaveten zabıtların dilenmeye hakkı olanları engellememeleri, hakkı olmayanlara ise para karşılığı izin vermekten kaçınmaları, dilenmeleri yasak olduğu hâlde dilenenlerin küreğe konulacağı, genç kadınlarınsa ağır bir şekilde cezalandırılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca teftiş esnasında dilenmeye hakkı olanların cer kâğıtları toplu olarak sunmamaları, bilakis herkesin kendi cer kâğıdını sunması istenerek suistimallerin önüne geçilmeye çalışılmıştı. Dilencilerin denetim ve kontrolleri kadınların yönetimi altında bulunan subaşının yetkisindeydi. Subaşının emri altında bulunan zabıtlar, dilencilerin hukukunu koruyarak mağduriyetlerini gidermek üzere "dilenciler başbuğu" olarak vazifelendirilmekteydi. Konu ile ilgili belgeler, vücut azaları tam olduğu hâlde dilenenlerin sürüldüğünü göstermektedir. Bunların kabiliyetlerine uygun bir işle meşgul edilerek, dilencilik gibi onur kırıcı ve hoş olmayan bir durumdan kendilerini kurtarmaları istenmekteydi.

Dilenci tezkiresi verilen kimselerin isimlerinin bulunduğu dilenci defterlerinin aslı kadılıklarda, bir sureti de subaşılarda bulunurdu. 14 Temmuz 1736 tarihli defteri incelediğimizde; İstanbul ve Galata'da dilenenlerin milliyeti, yaşı, ne zamandan bu yana dilencilik

1- Sakat dilenciler (İntizâmî)

yaptığı ve sıhhati hakkında bilgiler bulmaktayız. Defterde kayıtlı 289 adet dilencinin tamamının gayrimüslim zimmilerden oluştuğu ve içlerinde papaz, keşiş gibi din adamlarının da bulunduğu görülmektedir. Defterde Müslümanların olmaması, zekât ve sadakanın toplumsal etkisini göstermekte, aynı zamanda Müslümanların dilenmeye yönelik mesafeli duruşuna işaret etmektedir. Bu durum İstanbul'da dolaşan yabancıların seyahatnamelerinde de ifadesini bulmaktadır.

İstanbul'da gayrimüslim dilencilerin bakım ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere cemaatlere ait hastanelere kaldırılarak ihtiyaçlarının karşılanması, eli ayağı tutanların ise memleketlerine gönderilmesi ve dolayısıyla çarşı ve pazarlarda halkın taciz edilmekten kurtarılması hususu, 1793 yılının temmuz ayının başlarına tarihlenen hükümde Galata kadısı ve voyvodasına bildirilmişti. Rum cemaatinin Galata, Beyoğlu ve Yedikule'deki üç hastanesinin harap bir durumda olması üzerine hastaneler tamir edilerek hastaların buraya konulması istenmiş ve tamir sebebiyle kimseden para

* Karabük Üniversitesi

talep edilmemesi sıkı sıkıya tembih edilmişti. Aynı husus Ermenilerin İstanbul Narlıkapı'daki hastaneleri için de geçerliydi.

XVIII. yüzyılın ortalarından, özellikle de sonlarından itibaren dilencilere ilişkin politikalarda bariz değişiklikler görmekteyiz. Bir yandan işsiz güçsüz kimselerin işe koşularak ıslah edilmeleri doğrultusunda adımlar atılmış, diğer yandan çalışamayacak durumda olanlara, dilencilik yapmalarına gerek kalmayacak bir biçimde yardım yapılmaya başlanmıştır. Bu yeni yönelimle dilenciler, devletin "sosyal politikalarının" doğrudan muhatapları oldular. Ancak XIX. yüzyıl zarfında tarımsal ekonominin içine düşmüş olduğu bunalım ortamı, Balkanlar ve Kafkaslar'dan Osmanlı topraklarına doğru yaşanan göçler, kentsel merkezlerde, özellikle de İstanbul'da önemli nüfus yığılmalarına yol açmıştır. Ekonomik ve mali kriz ortamlarında hükûmetin bu sorunlarla baş etmesi imkânsız hâle gelmiştir.

Tanzimat Dönemi'nde, bozulan imparatorluk ekonomisi ve toprak kayıpları sebebiyle işsiz güçsüz birçok insanın İstanbul'a akın ettiğini görmekteyiz. Bu yoğunluk içerisinde dilencilik klasik döneme oranla artışının büyük olduğunu "Dilenciler Müdürlüğü"nü konu alan arşiv kayıtlarından ve birçok kaynaktan öğrenmekteyiz. Hatta Müslim ve gayrimüslim sürekli dilenenlerin toplam sayısının 2.700 kişi olduğunu görmekteyiz. Tanzimat'a girerken aynı işle görevli ve yeri Eyüp Sultan Camii olmak üzere "Seele (Dilenciler) Kethüdalığı" kurulmuştu. Kâhyalar, dilenciler arasından kendilerinin seçtiği şahıslardı. Ne zaman kurulduğu hakkında net bir bilgimiz olmayan Dilenciler Kethüdalığı'na dair tek bilgi, uygunsuz davranışları sebebiyle Bursa'ya sürgün edilen

2- Ayasofya imareti önünde dilenciler (Levis)

eski dilenciler kethüdası Yusuf'un affedilmesini konu edinen 15 Mayıs 1819 tarihli belgededir. Muhtemelen, Dilenciler Kethüdalığı, Seele Müdürlüğü'nün kurulmasına kadar devam etmiş olmalıdır. Dilenciler Müdürlüğü hakkında bulabildiğimiz en erken tarihli belge, 7 Ağustos 1834 tarihini taşımaktadır.

Osmanlı yönetiminin ana merkezi olan İstanbul, dilenciler, işsiz güçsüz ve serseriler için önemli bir cazibe merkezi olmuştu. Bu sebeple şehrin giriş çıkışları daima kontrol edilmekte, bekâr odaları zaman zaman denetlenmekteydi. Kefilsiz dolaşanlar tespit edildiklerinde doğruca asıl vatanlarına gönderilirlerdi.

İstanbul'dan gönderilenlerin genellikle gitmek istedikleri yerin, Mekke ve Medine olduğu gözlemlenmektedir. Hacca gitme bahanesiyle Osmanlı topraklarına ayak basan işsiz güçsüz kimseler, hac sonrası buralardan ayrılmamıştır. Osmanlı'ya dışarıdan gelen dilencilerin büyük çoğunluğunu bunların oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu husus II. Meşrutiyet Dönemi'nde "fakir hacılar meselesi" olarak Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkmış ve başını hayli ağrıtmıştır.

Dilenmek maksadıyla yurt dışına çıkmak isteyenlere müsaade edilmemiştir. Yurt dışına çıkacak fakir kimselere kendilerinden kefil alınmadıkça pasaport verilmemesi ilkesi benimsenmiş, 6 Aralık 1883

3- Dilenciler (Levis)

tarihinde alınan karar bütün vilayetlere bildirilmiştir. Yurt dışına dilenmek amacıyla çıkmak isteyenler daha çok gayrimüslim topluluklar olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde dilencilikle mücadelede en önemli girişim, II. Abdülhamid döneminde Darülaceze'nin kurulması ve 1896 yılında faaliyete geçmesi olmuştur. Darülaceze, hastaneleri, kreşi, yetimler için eytamhanesi ile birlikte külli bir müessese olarak düşünülmüş, sahip olduğu atölyelerle bir tür dârü's-sa'y (iş evi) olarak planlanmıştı.

14 Ocak 1914 senesinde kabul edilerek yürürlüğe giren *Dârülaceze Talimatnâmesi*'nin 64. maddesinde "Darülaceze'ye ancak İstanbul ahalisinden kimsesiz, hasta, muhtaçlar ve işe güce iktidarı olmayan acizler ile ana babasız olan çocuklar kabul edilmektedir." denilmekte ve dışarıdan hasta kabul edilmemekteydi.

17. maddesinde ise dilencilerden velisi olanların akraba ve velisine teslim edileceği, dilendikleri görülür ise dilenmemeleri sağlanıncaya kadar Darülaceze'de alıkonulacağı belirtilmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip toplum içerisinde hürriyetlerin farklı, kısmen de yanlış değerlendirilmesi üzerine asayiş ve toplumsal düzende bozulma gözlemlenmiş; dolandırıcılık, hırsızlık, soygunculuk gibi olaylar en üst noktaya tırmanmaya başlamıştı. Düzeni bozanların büyük kısmının taşradan gelen serseriler olduğu belirlenmiştir.

Meclis-i Mebusan tarafından tasdik ve kabul edilmiş olan *Serseri Nizamnâmesi*'nin 1. maddesinde serseriliğin tanımı yapılmakta ve çalışmaya muktedir olduğu hâlde dilencilik geçim kaynağı kabul edenler de serseri kabul edilmekteydi. 17. madde de ise 15 yaşından aşağı

çocukları dilencilik sevk ve teşvik edenler hakkında 16. maddede geçen 20-300 kuruş arası nakdî ve 24 saatten 15 güne kadar hapis cezalarının birlikte tatbik edilmesi kararlaştırılmıştı.

16-17 Nisan 1890 tarihlerinde *Tese'ülün Men'ine Dair Nizamnâme* yürürlüğe girmiş, 28 Ocak 1896 tarihinde dilencilik men edilmesine yönelik bir nizamname daha yayınlanmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde dilencilik men edilmesi için birçok vilayette acezehaneler, darüssanayiler, darüssaylar, gurebahaneler ve sanayi mektepleri açılması ideal bir çözüm olarak görülmesine rağmen devletin gücü ancak İstanbul'da bir darülaceze oluşturulmasına yetmiştir.

Kaynaklar

Ahmed Refik, *Eski İstanbul*, İstanbul 1931.

Balıkane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*,

4- İstanbul'da bir dilenci (Millingen)

haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul, ts.
(Tercüman 1001 Temel Eser Serisi).

BOA, Cevdet-Belediye, nr. 2161, 4347, 4802, 5086,
7597.

BOA, Cevdet-Maliye, nr. 28746, 7786.

BOA, *Hatt-ı Hümayun Tasnifi*, nr. 9415.

BOA, *Mühimme Defteri*, nr. 7, hüküm 1499, 1706.

Danişmend, İsmail Hami, *Garp Menbalarına Göre
Eski Türk Seciye ve Ahlakı*, İstanbul 1982.

Darülaceze, İstanbul 1324.

*Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı
Muvakkat*, İstanbul 1329.

Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, V c.,
İstanbul 1331.

Genç, Mehmet, "Osmanlı Dünyasında Dilencilik",
*Bir Kent Sorunu: Dilencilik "Sorunlar ve Çözüm
Yolları"*, *Sempozyum (18-19 Ekim 2008)*, İstanbul
2009, s. 13-15.

Gürkan, Ahmed, *İslam Kültürünün Garbi
Medenileştirmesi*, Ankara 1975.

İlkan, Faruk, "II. Meşrutiyet'te Serseri ve Mazenne-i
Su' Eşhas Hakkında Nizamname", *TT*, 1992, c. 18,
sy. 10, s. 108.

Kaya, Mehmet, "XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında
Dilenciligi Önleme Çalışmaları Üzerine Bazı
Düşünceler", *Bir Kent Sorunu*, 141-145.

5- İstanbul dilencileri (Preziosi)

Koçu, Reşad Ekrem, *İst.A*, VIII, 1966.

Kızılkın, Ayşe Özdemir, "Arşiv Belgelerine Göre
II. Abdülhamit Döneminde Dilencilik Yapan
Yabancılar ve Yurtdışına Dilencilik İçin Giden
Osmanlı Vatandaşları", *Bir Kent Sorunu*, 99-108..
Özbek, Nadir, "Osmanlı İmparatorluğu'nda
Dilencilere Yönelik Devlet Politikaları ve
Kamusal Söylemin Değişimi", *Bir Kent Sorunu*,
s. 17-44..

Özbek, Nadir, "II. Meşrutiyet İstanbul'unda
Dilenciler ve Serseriler", *Toplumsal Tarih
Dergisi*, 1999, c. 11, sy. 64, s. 34-43.

Sakaoğlu, Necdet, "Dersaadet Dilencileri ve Bir
Belge", *TT*, 1987, c. 7, sy. 38, s. 22-24..

"Teseülün Men'ine Dair Bir Nizamname", *Düstûr*,
Birinci tertip, İstanbul 1939, c. 6, s. 607-609.

Teseülün Men'ine Dair Bir Nizamname, *Düstûr*,
Birinci tertip, İstanbul 1941, c. 7, s. 48-49.

Thevenot, Jean, 1655-1656'da Türkiye, çev. Nuray
Yıldız, İstanbul 1978.

Yıldırım, Nuran, *İstanbul Darülaceze Müessesesi
Tarihi*, İstanbul 1996.